

PROF.DR.MUSA LIMANI (PRISHTINE)

GJENDJA EKONOMIKE-SHOQERORE E POPULLSISE SHQIPTARE TE KOSOVES NE KUSHTET E OKUPIMIT SERB PAS VITIT 1989

1. Politika shoviniste serbosllave ndaj shqiptarëve dhe pretendimet e tyre grabitqare ndaj tokave shqiptare datojnë shumë herët, ndonëse veprimet më brutale qenë ato që u bënë në pjesën e dytë të shek.XIX dhe gjatë shek.XX. Shekulli i kaluar dallohet për proceset e spastrimeve të trojeve shqiptare. Në kohën e Krizës Lindore (1877-1878) nga territoret e banuara me shqiptarë (qarku i Toplicës, i Nishit, i Vranjës etj.)¹, sot Serbia Jugore, u masakruan dhe u shpërngulën rreth 250 - 300 mijë shqiptarë, u spastruan tërësisht mbi 614 fshatra me popullsi shqiptare, prej të cilave mbi 370 me shumicë absolute shqiptarë².

Pas Kongresit të Berlinit (1878) dhe Konferencës së Londrës (1913), Shqipërisë etnike iu shkëputën 51 740 km² dhe Greqisë rreth 10 000 km² ³, duke e lënë shtetin shqiptar të sotëm vetëm në një pjesë të tokave të veta, me një sipërfaqe prej 28 748 km².

Në pjesën e parë të shek.XX u përdorën si metoda kryesore për goditjen e shqiptarëve kolonizimi dhe reforma agrare. Procesi i kolonizimit kishte si qëllim të fundit shpërnguljen e shqiptarëve dhe ndryshimin e strukturës etnike në trojet shqiptare. Për këtë deri më 1939 u sollën mbi 13 mijë familje sllave me më shumë se 53 884 anëtarë, prej të cilëve mbi 91,4 për qind ishin serbë⁴. Në periudhën 1918 - 1941 mendohet se janë shpërngulur rreth 200 mijë shqiptarë për në Turqi dhe mbi 3 126 familje nga Kosova për në Shqipëri⁵.

Si në periudhat paraprake, ashtu edhe pas Luftës së Dytë Botërore, shqiptarëve nuk iu mundësua që të krijonin shtetin e tyre në kufijtë etnikë. Nuk u përfill e drejta e vetëvendosjes së shqiptarëve si e drejtë e tyre historike dhe kombëtare. Pas Luftës së Dytë Botërore, territoret shqiptare jashtë kufijve të shtetit amë (pos atyre në Greqi) iu aneksuan ish-Jugosllavisë. Në këtë mënyrë u copëtua edhe njëherë tërësia etnike e territoreve shqiptare. Me qëllim që të prishej kompaktësia gjeopolitike dhe etnike, hapësira shqiptare në ish-Jugosllavi u nda në katër njësi politike-territoriale: në krahinën e Kosovës, që përherë pati një autonomi të kufizuar politike - shoqërore e ekonomike, ku sot jetojnë rreth dy milionë shqiptarë ose mbi 90 për qind e popullsisë së përgjithshme, në Republikën e Maqedonisë, ku sot jetojnë mbi 800 mijë shqiptarë, ose mbi 40 për qind e popullsisë së gjithëmbarshme, në Republikën e Malit të Zi, ku sot jetojnë rreth 50 mijë shqiptarë, dhe në Serbi (Preshevë, Bujanovc, Medvegjë), ku sot jetojnë rreth 100 mijë shqiptarë.

Shqiptarët në ish-Jugosllavi i janë nënshtruar shtypjes politike dhe ekonomike, në të gjitha etapat e zhvillimit ekonomiko-shoqëror. Kosova dhe viset e tjera të banuara me shqiptarë ishin koloni klasike të ish - Jugosllavisë. Shqiptarëve iu mohuan të drejtat më elementare kombëtare, përdorimi i simboleve kombëtare (flamuri, gjuha, shkollimi) e deri te punësimi e përfaqësimi në organet shoqërore-politike. Pos kësaj Kosova dhe viset e tjera të banuara me shqiptarë paraqesin viset më të pazhvilluara

në ish-Jugosllavi. Analizat ekonomike tregojnë se Kosova arriti nivel shumë të ulët të zhvillimit të forcave prodhuese dhe formoi një strukturë më të pavalitshme ekonomike në kuadër të ish-Jugosllavisë. Është evident fakti se në Kosovë, në raport me viset e tjera të ish-Jugosllavisë, jo vetëm që u themeluan diferencat në zhvillim, por pati edhe rënie relative permanente. Kështu, ndërsa më 1947 për kah niveli i zhvillimit (mbartur me produktin shoqëror për një banor), Kosova mbeti prapa mesatares së ish-Jugosllavisë 2 herë, në vitin 1971 kjo prapambetje u shtua në 3 herë, ndërsa në vitin 1988 u shtua në 4 herë (çmimet e vitit 1972). Politika ekonomike e ish-Jugosllavisë formoi struktura të tilla ekonomike, e veçmas industriale në Kosovë, efektet e të cilave kanë kryesisht karakter eksterritorial për ekonominë e kësaj treve. Energjëtika dhe degët bazike janë dominuese në formimin e produktit shoqëror të industrisë së Kosovës, të cilat më 1952 merrnin pjesë me 91,5 për qind, më 1965 mbi 58 për qind dhe më 1987 mbi 60 për qind. Nuk është vështirë të konstatojmë se Kosova në ish-Jugosllavi paraqiste një burim të lëndëve të para dhe të energjetikës që është karakteristike për vendet koloniale.

Kosova dhe shqiptarët në ish-Jugosllavi kishin standartin më të ulët jetësor. Pozitën inferiore të shqiptarëve në raport me popullatën joshqiptare, pakicë në Kosovë, në këtë sferë po e paraqesim vetëm nëpërmjet punësimit. Më 1958 pjesëmarrja e shqiptarëve në numrin e përgjithshëm të të punësuarve ishte 47,3 për qind e në popullsi 64,3 për qind. Ndërkaq, më 1966 pjesëmarrja në numrin e të punësuarve ishte : 51,1 për qind shqiptarë, 36,6 për qind serbë dhe 5,3 për qind malazezë, kurse pjesëmarrja në popullsi ishte: 67,1 për qind shqiptarë, 23,5 për qind serbë dhe 3 për qind malazezë. Më 1988 në numrin e përgjithshëm të të punësuarve shqiptarët merrnin pjesë me 69,3 për qind, ndërsa përbënin mbi 90 për qind të popullsisë. Më 1966 në 100 banorë ishin të punësuar 7,2 shqiptarë, 14,3 serbë dhe 20 malazezë e më 1986 ishin 12,5 shqiptarë, 23,1 serbë dhe 24,9 malazezë. Deri në shpërbërjen e ish-Jugosllavisë në Kosovë ishin të punësuar çdo i 12-ti shqiptar, çdo i 4-ti serb dhe çdo i 3-ti malazez^o.

Duhet cekur se shqiptarët që jetonin në viset e tjera të ish-Jugosllavisë kishin një pozitë edhe më të rëndë ekonomike, sociale, shoqërore, politike etj., se sa shqiptarët në Kosovë. Po marrim si shembull komunën e Preshevës, e cila në pikëpamje administrative tani i takon Serbisë Jugore, ku mbi 95 për qind të popullatës së përgjithshme e përbëjnë shqiptarët. Këtu figurojnë vetëm disa reparte të vogla të ndërmarrjeve të mëdha të Serbisë, që janë ngritur me qëllim që të sjellin elementin sllav nga rrethina e për të ndryshuar strukturën etnike të popullsisë. Numri i të punësuarve shqiptarë është kryesisht në arsim. Komuna e Preshevës hyn në radhën e komunave më të pazhvilluara të Serbisë, banori i së cilës më 1985 merrte pjesë në të ardhurat kombëtare, mesatare të Serbisë vetëm me 22,2 për qind. Këtë komunë e karakterizojnë të gjitha elementet e një vendi shprehimisht të pazhvilluar, niveli shumë i ulët i zhvillimit të forcave prodhuese, vend tipik agrar, me një numër shumë të vogël të të punësuarve në ekonomi, pa ndonjë perspektivë të zhvillimit ekonomik dhe me një nivel të ulët arsimor, shëndetësor e kulturor. Kjo komunë i përket një visi të kolonizuar. Situatë e ngjashme zotëron edhe në viset e tjera të banuara me shqiptarë si në Serbi, ashtu edhe në Maqedoni e në Mal të Zi.

më drastike dhe më fatale për Kosovën dhe shqiptarët. Të gjitha masat legale antishqiptare, që u morën kohëve të fundit të Kosovës, janë rrjedhim i ndryshimeve kushtetuese të Serbisë (1989), që rrituan edhe atë pak autonomi që kishte Kosova në ish-Jugosllavi, e kanë bazuar ideologjike në "memorandumin" e Akademisë së Shkencave dhe të Arteve të Serbisë (1986). Ky dokument ushqeu shpirtat ekstremistë serbomëdha. Po sjellim vetëm disa segmente, ku në mënyrë të drejtpërdrejtë sulmohet Kosova dhe shqiptarët. Në këtë "elaborat", pos të tjerave thuhet: "Me kushtetutën e vitit 1974 Serbia faktikisht është ndarë në tri pjesë. Krahinat autonome (Kosova dhe Vojvodina, që sipas kësaj kushtetute ishin elemente konstituive të Federatës - M.L.) në të gjitha sferat janë barazuar me republikat, vetëm që nuk janë definuar si shtete" (f.50). Me këtë haptazi shprehet mospajtimi për barazinë nacionale të shqiptarëve dhe të popujve të tjerë joslavë. Duke e kundërshtuar avancimin e parimit nacional, hartuesit e këtij materiali ("akademikët"), në këtë memorandum pos të tjerave thuhet: "Të gjitha kombet nuk janë të barabarta. Kombi serb është i dëmtuar, ai është i shtypur në republikat tjera ku jetojnë serbët, e veçmas nga pakica shqiptare në Kosovë" (f.37). Si alibi për ta sulmuar Kosovën dhe shqiptarët, si përherë edhe tani Serbia mori presionin që gjoja shqiptarët po e ushtrojnë ndaj serbëve e malazezëve. Lidhur me këtë në memorandum thuhet: "Dëbimi i serbëve dhe i malazezëve nga Kosova e Metohia është prezent: për 20 vjetët e fundit e kanë lëshuar Kosovën rreth 200 mijë serbë⁷. Pjesa e mbetur e popullit serb jo vetëm që me rritëm të pazvogëluar po e lëshon vendin e vet, por ... po dëbohet me tirani dhe me terror fizik, moral e psikologjik... Për më pak se 10 vjetët e ardhshëm, nëse gjërat në esencë nuk ndryshojnë, serbë në Kosovë më nuk do të ketë, e Kosova "etnikisht e pastër", ky qëllim i padyshimtë i shprehur i racistëve shqiptaromëdhenj që zanafillën e ka nga programet dhe aksionet e Lidhjes së Prizrenit 1878 - 1881, do të realizohet në tërësi. Fati i Kosovës mbetet çështja jetësore e gjithë popullit serb" (f.57). Nga këto citate mund të konstatohet se qëllimi i fundit i serbëve ndaj Kosovës dhe shqiptarëve është që të sjellin elementin sllav e të shpërngulin elementin autokton shqiptar dhe që Kosovën ta tregtojnë si tokë sllave. Nëse qëllimi i arsyeve mjetet, atëherë të gjitha raprezaljet ndaj Kosovës dhe shqiptarëve për serbët janë të "arsyeshme".

Memorandumi i Akademisë së Shkencave dhe i Arteve të Serbisë, si edhe elaboratet e mëhershme antishqiptare, si ato të V.Gabrilloviçit (1937, 1944), Ivo Andriçit (1939) etj., u pranuan nga udhëheqja aktuale serbe (Millosheviçi) si program nacional, që shërben si bazë mbështetëse për të hartuar plane për të goditur popujt e tjerë që jetonin në bashkësinë ish-jugosllave, e veçmas Kosovën dhe shqiptarët. Kështu pas shpërbërjes së ish-Jugosllavisë u zhvillua gjerësisht sulmi barbar ndaj Kosovës dhe shqiptarëve në të gjitha sferat e jetës. Që nga viti 1990 e këndej Kosova u shndërrua në një aparteid jugafrikan evropian e shqiptarët populli më i përbuzur në Evropë. Pas vitit 1981, Serbia përdori forma të ndryshme për rrënimin ekonomiko-shoqëror dhe politik të Kosovës. Në këtë kumtesë do të parashtrijmë kryesisht ato që kanë të bëjnë me sferën ekonomike e sociale.

Rrënimi i ekonomisë dhe futja e elementeve të reja kolonizimit të Kosovës filloi me ngritjen e objekteve të reja ekonomike në vendbanimet që kryesisht ishin të banuara me serbë e malazezë në të cilat nuk punësoheshin shqiptarët. Ngritja e tyre bëhej pa kurrfarë kriteresh ekonomike, por me qëllime politike e strategjike. Duke sjellë elementin sllav në Kosovë bëhej segregacioni dhe diskriminimi ekonomik, social, politik e nacional i shqiptarëve në një anë dhe në anën tjetër rristurimi etnik i popullatës në këto troje, që përbën synimin e fundit të Serbisë.

Suprimimi në mënyrë arbitrare nga Serbia i organeve legjitime të Kosovës (5 korrik 1990) shpreh pozitën e plotë kolonizuese të kësaj treve. Në këtë mënyrë Serbia, Kosovën dhe shqiptarët si kolektivitet i zhveshi nga të gjitha atributet politike, shoqërore e ekonomike.

Një nga synimet më të hapura të institucionalizuara të kolonizimit të Kosovës dhe të tërheqjes së saj në sferën ekonomike të pushtetit serb përbën "Programi jugosllav i masave dhe i aktiviteteve për ndaljen e shpërnguljes së serbëve dhe të malazezëve nga Kosova për kthimin më të shpejtë të atyre që janë shpërngulur dhe ardhjen e të gjithëve që dëshirojnë të jetojnë në Kosovë"⁸ dhe "Programi i Serbisë për sendërtimin e paqes, lirisë, barazisë, demokracisë dhe prosperitetit të Kosovës"⁹. Nën pretekstin që të luftohet separatizmi, terrorizmi dhe formimi i Kosovës etnikisht të pastër, Serbia shpalli zyrtarisht (ri) kolonizimin e Kosovës si formën më të përshtatshme të zgjidhjes së problemeve aktuale ekonomike, shoqërore e politike në këtë trevë. Pas vitit 1990 në Serbi, në Vojvodinë e në Mal të Zi u formuan këshillat koordinues për evidencimin e "vullnetarëve" që do të silleshin në Kosovë. Në etapën e parë duhej të silleshin në Kosovë 100 mijë veta e në etapat e tjera edhe 200 - 300 mijë serbë e malazezë. Pushteti aktual i Serbisë nxiste ardhjen e "vullnetarëve" në Kosovë, të cilëve do t'u garantohej siguria. Për realizimin e këtij programi Serbia kishte paraqarë 500 milionë marka gjermane.

Për të justifikuar aksionin e kolonizimit të Kosovës para masës ish-jugosllave dhe opinionit botëror, Serbia propagandonte se pas vitit 1941 në Kosovë kanë ardhur rreth 300 - 400 mijë emigrantë nga Shqipëria. Qëllimi politik i kësaj teze ishte që të arsyetohej sjellja e 300 - 400 mijë sllavëve dhe largimi i po aq shqiptarëve për në Shqipëri. Kjo tezë është absurde, sepse e vërteta qëndron krejt ndryshe. Sipas regjistrimit të popullsisë të vitit 1981, nga bota e jashtme në Kosovë kanë ardhur 3 331 veta prej të cilëve nga Shqipëria 1 543 veta. Nga këta sot, sipas raporteve zyrtare të policisë serbe, në Kosovë jetojnë rreth 712 veta. Në kontekst të kësaj duhet cekur se tendencat për ekuilibrin etnik të popullatës në Kosovë do të mbeten vetëm një aspiratë dhe ëndërr historike e serbëve.

Largimi me dhunë i shqiptarëve nga vendet e punës paraqet, pa dyshim, një veprim të drejtpërdrejtë të rrënimin të ekonomisë së Kosovës nga ana e Serbisë. Me qëllim që të rrënojë krejtësisht ekonominë e Kosovës dhe për t'i bërë shqiptarët në një pozitë të vështirë e të padurueshme materiale, pushteti aktual serb e largoi pjesën dërrmuese të shqiptarëve nga vendet e tyre të punës. E drejta për punë është një nga të drejtat universale të çdo qytetari të aftë për punë, e garantuar me konventë e me akte të tjera ndërkombëtare si edhe me Kushtetutë dhe me ligje të çdo shteti. Këto masa, thënë në mënyrën më të butë, paraqesin elemente raciale, me të cilat mohohen të drejtat dhe liritë individuale dhe kolektive të shqiptarëve në të gjitha sferat e jetës dhe bien ndesh me Deklaratën Universale mbi të drejtat e njeriut. Sipas kësaj Deklarate, liri e plotë "mund të arrihet vetëm në qoftë se krijohen kushtet që i mundësojnë secilit t'i gëzojë të drejtat e veta qytetare dhe politike... si dhe të drejtat e veta ekonomike, sociale dhe kulturore"¹⁰. Gjithësesi, largimi me dhunë i shqiptarëve nga vendet e punës paraqet diskriminim nacional ndaj kolektivitetit shqiptar dhe është në kundërshtim të plotë me Konventën nr.III të Organizatës Ndërkombëtare të Punës. Sipas kësaj Konvente (neni I), me diskriminim në punë nënkuptohet "çdo dallim, largim (dëbim) apo dhënie e përparësisë të mbështetur në racë, ngjyrë, gjini, fe, mendimi

politik, përkatësisht nacional ose social, që shkojnë në drejtim të rrënimit ose prishjes së mundësive të barabarta ose veprimi në pikëpamje të punësimit dhe të profesionit”.

Për të rrënuar në tërësi ekonominë e Kosovës, Serbia futi masat e përkohshme në ndërmarrjet ekonomike dhe në institucionet e tjera. Këto masa mbështeten në “Ligjin mbi veprimin e organeve republikane në rrethana të posaçme”¹¹. Me këtë ligj Serbia zëvendësoi diferencimin e dikurshëm ideopolitik, me diferencimin në punë të shqiptarëve, që si qëllim ka nënshtrimin dhe rrënimin e ekonomisë së Kosovës. Masat e këtij ligji filluan të realizohen menjëherë në tërë ekonominë e Kosovës. Kështu, në periudhën prej 5 korrikut 1990 e deri më 31 dhjetor 1991 u morën masa të përkohshme në 222 ndërmarrje ekonomike, në 99 institucione shoqërore, në 8 shtëpi informative dhe në 8 kooperativa bujqësore¹².

Meqenëse gjatë kësaj periudhe organet e përkohshme nuk arritën t’i kryejnë “detyrat” e caktuara nga urdhëruesit, Kuvendi i Serbisë më 27 dhjetor 1991 e ndryshoi dhe e plotësoi ligjin paraprak mbi masat e përkohshme dhe vazhdoi kohëzgjatjen e tyre deri më 31 dhjetor 1992¹³. Ndryshimi i këtij ligji bëri të mundur që edhe gjatë të këtij viti të mbeten në fuqi masat e përkohshme dhe të shtrihen në ndërmarrje dhe institucione të tjera. Tani ato janë në fuqi në mbi 40 subjekte ekonomike e institucione të tjera. Në pjesën dërrmuese të ndërmarrjeve ekonomike dhe të institucioneve të tjera shoqërore, shkencore e arsimore janë shkarkuar kuadrot shqiptarë nga të gjitha vendet udhëheqëse dhe në vend të tyre janë emëruar kuadrot e “aftë” serb e malazez, shpeshherë edhe pa kualifikimin përkatës. Në 337 kolektiva të analizuar në periudhën e cekur, janë shkarkuar 291 shqiptarë nga posti i drejtorit ose i zëvendës drejtorit¹⁴, nga sistemet e mëdha si dhe nga ndërmarrjet dhe institucionet e tjera të rëndësishme. Në krye të këtyre objekteve janë caktuar njerëzit më të “besuar” të okupatorit që dallohen për vepra antishqiptare, të cilët si shpërblim shpesh mbanin edhe dy poste drejtorësh.

Rezultatet e këtyre masave duken në numrin e shqiptarëve të larguar me dhunë nga puna. Në periudhën prej 31 qershorit 1990 e deri më 25 shtator 1992 u dëbuan me dhunë nga puna 107 371 punëtorë shqiptarë, prej të cilëve 3 469 u keqtrajtuuan 5 845 u burgosën, 2 297 u rrahën, 2 u plagosën dhe 12 u vranë¹⁵. Procesi i largimit të shqiptarëve nga vendet e punës është i pandërprerë dhe vazhdon çdo ditë. Sipas vlerësimeve tona, numri real i të dëbuarve shqiptarë nga puna duhet të jetë mbi 120 mijë veta, duke përfshirë lëmet ekonomike dhe ato joekonomike. Ky numër përbën 48 për qind të numrit të përgjithshëm të të punësuarve në Kosovë më 1990 (që ishte 250 000 veta), dhe diku rreth 70 për qind të të punësuarve shqiptarë (që ishte 173 000 veta). Në vitet 1991-1992, në Kosovë janë punësuar diku rreth 30 mijë punëtorë të rinj, prej të cilëve mbi 90 për qind joshqiptarë. Sipas analizave tona, më 1992 në punë kishin ngelur rreth 30 - 32 mijë punëtorë shqiptarë, duke përfshirë këtu edhe ekonominë e vogël e zejtarinë, që paraqet 17,3 - 18,5 për qind të të punësuarve shqiptarë, ose 12,0 - 12,8 për qind të numrit të përgjithshëm të të punësuarve më 1990 ose vetëm 3,3 për qind të fuqisë punëtore të aftë për punë në Kosovë. Me fjalë të tjera kjo do të thotë se në Kosovë tani nga popullsia e aftë për punë janë të punësuar vetëm diku rreth 3,0 për qind, ose vetëm 1,5 për qind nga popullsia e përgjithshme shqiptare.

Një numër i konsiderueshëm i punëtorëve shqiptarë është larguar si teprice teknologjike. Sa mbështetet në arsye ekonomike kjo formë e tregon fakti se në vend të shqiptarëve të larguar si teprice teknologjike janë pranuar serbë e malazezë.

Pasojat e të larguarve nga puna janë ekonomike-sociale dhe politike, nacionale e psikologjike, e që të gjitha në mënyrën e vet rëndojnë në kurrizin e popullatës shqiptare. Ndër këto, pasojat ekonomike janë katastrofike. Së pari, i gjithë ky potencial i fuqisë punëtore është hequr nga procesi i prodhimit, nuk mund të shfrytëzojë mjetet e prodhimit që i krijoi me djersën e vet. Këtyre u është bërë e pamundur të krijojnë të ardhura kombëtare dhe të marrin të ardhura personale, çka do të thotë se tani ata nga popullsia aktive prodhuese janë shndërruar në popullsi pasive. Madje, duke mos i numëruar efektet e tjera negative, këto masa patën rrjedhoja të drejtpërdrejta në shkatërrimin e ekonomisë së Kosovës, pasi me largimin e punëtorëve shqiptarë u zvogëlua prodhimi fizik, niveli i të cilit tani është i barabartë me atë të para 20 vjetëve, ra shfrytëzimi i kapaciteteve prodhuese nën 30 për qind e në disa sektorë prodhimtaria është bllokuar në tërësi. Konstatojmë se okupatori serb me këto masa e ka rrënuar në tërësi ekonominë e Kosovës dhe se ajo sot gjendet para një kolapsi të përgjithshëm.

Pos rrjedhujave ekonomike, me largimin e punëtorëve shqiptarë u krijuan edhe shumë probleme sociale. Mbi 120 mijë punëtorë mbetën pa të ardhura personale e, së bashku me anëtarët e familjes, rreth 500 mijë shqiptarë mbetën pa burime materiale për ekzistencë. Kur kësaj i shtojmë edhe armatën e të papunësuarve që ekzistonte më parë, numri i të cilëve ishte rreth tri herë më i madh se i të punësuarve, del se sot e tërë popullata shqiptare në Kosovë i është nënshtuar urisë. Madje, për shkak të largimit të prindërve të tyre, mbi 300 mijë fëmijë shqiptarë ngelën pa shtesa sociale e as nuk gëzojnë mbrojtjen shëndetësore, kurse mbi 71 mijë fëmijë shqiptarë iu ndërprejnë shtesat feminare, që merrnin më parë si ndihma¹⁶. Pos kësaj, me rastin e largimit nga puna shqiptarëve iu morën edhe banesat dhe në to u vendosën serbët e malazezët refugjatë. Me fjalë të tjera, me rastin e largimit nga puna, punëtorët shqiptarë humbën të drejtën e mbrojtjes personale, shëndetësore, sociale, të drejtën e banimit dhe të gjitha të drejtat e tjera që dalin nga marrëdhëniet e punës.

Në vazhden e aksioneve të okupatorit serb për rrënimin e ekonomisë së Kosovës gjithësesi paraqesin interes proceset e integritimeve ekonomike. Duke mos përfillur normat juridike e ekonomike e nën pretekstin e "Serbisë unike" (me këtë rast nuk përfillen kufijtë administrativë të Kosovës), Serbia në mënyrë arbitrare (pa pëlqimin e punëtorëve shqiptarë, që tani janë jashtë objekteve ekonomike) është duke bërë integrimin e ekonomisë së Kosovës me atë të Serbisë. Deri tani janë integruar në ekonominë e Serbisë sistemet e mëdha ekonomike dhe infrastruktura ekonomike (elektroekonomia, hekurudha, PTT etj.) dhe objektet më jetike të ekonomisë së Kosovës. Serbia tani me intensitetin më të madh është duke rrënuar ekonominë e Kosovës përmes shndërrimeve pronësore. Me rastin e kthimit të ndërmarrjeve në shoqëri aksionare, 51 për qind e kapitalit (e fondeve kryesore) të ekonomisë së Kosovës po tjetërsohet (bartet në ekonominë e Serbisë nëpërmjet Fondit për zhvillimin e Republikës ose të ndonjë ndërmarrjeje përkatëse¹⁷).

Ndërmarrjes tregtare "17 Nëntori" të Ferizajt me rastin e shndërrimit në shoqëri aksionare me pronësi të përzier iu mor 51 për qind e kapitalit, vlera kontabël e të cilit më 30 shtator 1992 ishte 690 533 000 dinarë. Ajo iu dha fondit për zhvillimin e Serbisë¹⁸. Rasti tjetër i integritimit, forma e të cilit ndryshon nga i pari, është ai i ndërmarrjes shoqërore ndërtimore "Kosova" të Vushtrrisë, së cilës kur u shndërrua në shoqëri aksionare me pronësi të përzier iu mor 51 për qind e kapitalit, prej të cilit

IO për qind iu dha Fondit për zhvillimin e Serbisë e 41 për qind ndërmarrjes "Graditelj" nga Gornji Milanovci. Vlera kontabël e saj më 30 shtator 1992 ishte 702 671 000 dinarë¹⁹. Kështu është duke u vepruar tani me tërë kolektivat ekonomike të Kosovës, ku për një periudhë shumë të shpejtë kohore nëpërmjet transformimeve pronësore 51 për qind e kapitalit të ekonomisë së Kosovës do të bartet në ekonominë e Serbisë. Këto procese po e shkatërrojnë ekonominë e kësaj treve. Madje, integrimi i ndërmarrjeve më vitale të ekonomisë së Kosovës me ato të Serbisë ka për qëllim shndërrimin e tyre në reparte të organizatave - bazë në Serbi dhe kontrollin mbi politikën e zhvillimit dhe të punësimit, që ka për qëllim të fundit realizimin e programit për kolonizimin e Kosovës.

Pushteti "juridik" serb ka uzurpuar të gjitha ndërmarrjet nga republikat e tjera të ish-Jugosllavisë në Kosovë. Janë larguar nga këto ndërmarrje punëtorët shqiptarë, kurse fondet e tyre kryesore dhe mjetet financiare i ka plaçkitur Serbia, duke ia bashkëngjitur ndërmarrjeve ose personave fizikë nga territori i saj. Në këtë mënyrë është vepruar dhe me ndërmarrjet e përziera me kapital të huaj. Kështu, ndodhi me ndërmarrjen e përzier me kapital të huaj "Flame" në Prizren, në të cilën ka investuar në kapitalin fillestar 6 milionë marka gjermane firma RS "Bberatungs und Handels GmbH Veissenhorn" e Gjermanisë, e cila me lejen e ish-Jugosllavisë e kishte kontratën për 7 vjet, duke filluar prej vitit 1989. Në të njëjtën mënyrë është vepruar edhe me ndërmarrjen e përzier "Euromet" të Janjevës (komuna e Lipjanit), në të cilën ka investuar firma "Europres Engineering S.p.A". "Coneluzija" e Italisë, me një kapital fillestar prej 20 milionë dollarë amerikanë²⁰.

Forma tjetër që zbaton okupatori për rrënimin e ekonomisë së Kosovës është plaçkitja. Deri më tani është bërë plaçkitja e shumë objekteve ekonomike që kishin pajisje moderne, të cilat janë transferuar në ekonominë e Serbisë.

Në këto kushte të okupimit, shqiptarët i kryejnë aktivitetet e tyre ekonomike vetëm në ekonominë e vogël dhe në zejtari. Mirëpo, edhe në këtë sferë ekonomike okupatori është duke e penguar veprimtarinë afariste nëpërmjet masave të sistemit fiskal. Për këtë qëllim shërbimi i financave vihet në funksion të pengimit të zhvillimit të sektorit privat të ekonomisë (tregtia, zejtaria, turizmi, komunikacioni etj.). Meqenëse mbi 90 për qind e tyre u takon shqiptarëve, duke marrë tatime të rregullta, që janë jashtë kriterëve ekonomike dhe më tepër nëpërmjet policisë financiare, jo vetëm që caktohen tatime të jashtëzakonshme, por bëhen gjobitje pa vend e shumë të mëdha, konfiskime e plaçkitje të mallrave nëpër shitore e depo si edhe të devizave të punëtorëve kosovarë që punojnë jashtë me rastin e ardhjes për vizita që iu bëjnë familjeve të tyre. Madje grabitet edhe ari, dhe thesari tjetër gjatë kontrollit në shtëpi, e arsyetojnë kinse janë duke kërkuar armë. Mallin e konfiskuar ua shpërndajnë serbëve dhe malazezëve në Kosovë, ose ua dërgojnë si ndihma serbëve në Bosnjë e Hercegovinë, ose e çojnë në Serbi. Krejt kjo bëhet me qëllim që të pranohet besnikëria ndaj Serbisë, të pengohet krijimi i kushteve për ekzistencë dhe në pikëpamje ekonomike të gjunjëzohet populli shqiptar. Kjo ka bërë që në Kosovë në njërin anë nga presioni politik, e në anën tjetër nga ai ekonomik të kemi lëvizje të mëdha të emigrimit në botë. Tani është duke e braktisur Kosovën popullata më vitale, kuadrot profesionistë dhe rinia; mendohet se tani në botën e jashtme gjenden rreth 500 mijë shqiptarë nga kjo trevë. Me qëllim që të rrënojë ekonominë e Kosovës, në vazhden e proceseve integruese, Serbia shkatërroi edhe sistemin bankar të kësaj treve. Më 7 gusht 1990,

Kuvendi i Serbisë pa kurrfarë baze juridike dhe ekonomike vendosi të suspendojë organet udhëheqëse në Bankën e Bashkuar të Kosovës dhe filialet e saj. Në vend të bankave të Kosovës u ngritën bankat e Serbisë (Beobanka, Jugobanka, Kariqbanka etj.), të cilat uzurpuan jo vetëm lokalet dhe pajisjet, por edhe mjetet e bankave të Kosovës. Në këtë mënyrë Serbia në tërësi e paralizoi sistemin financiar dhe kreditor të Kosovës.

Me të drejtë mund të themi se situata politike, ekonomike e sociale sot në Kosovë është shumë më e vështirë se sa dikur në vendet koloniale të Azisë e të Afrikës. Falë kësaj situatë, një numër i konsiderueshëm i popullatës shqiptare është duke jetuar nga ndihmat.

Në vend të përfundimit

Të gjitha ato që u thanë rreth pozitës së Kosovës dhe shqiptarëve në ish-Jugosllavi, e tani nën robërinë e Serbisë, flasin se Kosova paraqet një koloni serbo-sllave dhe një aparteid evropian. Po ashtu është konstatim i saktë se proceset diskriminuese bashkë me gjenocidin shtetëror dhe aparteidin e institucionalizuar serbosllav ndaj shqiptarëve dhe tokave të tyre, si dhe grabitja e arritjeve të tyre materiale e shpirtërore nuk daton në ditët e sotme, por që nga momenti kur serbosllavët grabitën, okupuan ose aneksuan trojet shqiptare.

Okupatori serb hap pas hapi e pushtoi Kosovën në të gjitha sferat jetësore: arriti që ta shkatërrojë sistemin ekonomik, si dhe institucionet politike - shoqërore, arsimore, kulturore, informative, shëndetësore etj. Pra, e gjithë ajo që është shqiptare, d.m.th. përdhosi çdo dinjitet kombëtar. Me këto veprime ndaj Kosovës dhe shqiptarëve, okupatori serb po i shkel jo vetëm konventat dhe aktet e tjera ndërkombëtare, por edhe dispozitat ligjore të ish-Jugosllavisë.

Ndonëse ky tubim është shkencor e jo politik, por problematika që trajtohet këtu është e lidhur ngushtë me çështje politike, atëherë le të më lejohet që me këtë rast t'i jap disa sugjerime që mendoj se janë në interes gjithëkombëtar. Me qëllim të evitimit të gjendjes kaotike politike, ekonomike, shoqërore e sociale, Republika e Shqipërisë si shtet amë i shqiptarëve në kuadër të kompetencave të veta shtetërore që i lejohet për të mbrojtur interesin e përgjithshëm kombëtar (për të cilën ka të drejtë) si edhe Republika e Kosovës së bashku me partitë politike dhe asociacionet e tjera duhet të kërkojë nga institucionet ndërkombëtare politike, ekonomike, humanitare si dhe asociacionet e tjera në mënyrë permanente sa vijon :

1) Të kërkohej përfshirja e Kosovës dhe çështja shqiptare në Konferencën Ndërkombëtare mbi ish-Jugosllavinë, si dhe të bëhet demilitarizimi i saj nga çfarëdo forcë ushtarake dhe armatimi, me qëllim të evitimit të masakrës që serbët janë duke e përgatitur kundër shqiptarëve. Me rezoluta të veçanta për Kosovën të dënojnë tryshninë dhe diskriminimin e pushtetit okupues serb ndaj popullit të pafajshëm e totalisht të pambrojtur shqiptar.

2) Të kërkohej nga Organizata Ndërkombëtare e Punës dhe asociacionet e tjera ndërkombëtare që të marrin të gjitha masat e nevojshme për kthimin në punë të punëtorëve shqiptarë të larguar me dhunë dhe që ta detyrojnë okupatorin serb të bëjë kompensimin e të gjitha efekteve negative, pasojave dhe dëmeve në ekonominë e Kosovës sipas normave ndërkombëtare.

3) Meqë Kosova është nën okupim, të kërkohet që emigracioni shqiptar të trajtohet si refugjat lufte dhe si pjesëtar i popullit më të rrezikuar dhe më të përbuzur në Evropë, të ketë përparësi në punësim dhe azil politik dhe në beneficionet e tjera në shtetet e Evropës e gjetiu.

4) Të kërkohet që të gjendet forma e dërgimit të ndihmave ndërkombëtare materiale, në artikuj ushqimorë e në veshëmbathje si dhe në ilaçe e materiale sanitare, e cila është urgjente nëse dëshirohet të shpëtohet nga kataklizma e përgjithshme populli shqiptar në Kosovë.

5) Të insistohet për thirrjen e një Konferencë Ndërkombëtare nën OKB dhe KSBE për çështjen shqiptare, pa zgjidhjen e drejtë të së cilës as që mund të arrihet paqja në Ballkan e në Evropë si parakusht për t'u integruar në Evropën e Bashkuar.

Meqë në kokën e çdo intelektualit të mirëfilltë shqiptar është e ngulitur teza mbi bashkimin gjithëkombëtar, duhet të krijohen parakushte për bashkimin e trojeve gjithëshqiptare. Mendoj se një gjë të tillë e paraqesin integrimet, përkatësisht formimi i institucioneve të përbashkëta gjithëkombëtare politike, kulturore, informative, ekonomike, shkencore, arsimore etj., si dhe hartimi i strategjisë së përbashkët zhvillimore. Lidhur me këtë le të më lejohet t'i jap disa mendime të mijat. Për realizimin e synimeve të lartpërmendura duhet:

- Të hartohet plani hapësinor gjithëkombëtar, ku do të përfshihen të gjitha trojet shqiptare. Kjo do të mundësojë zhvillimin dhe integrimet si në sferën ekonomike, ashtu edhe në sferën e lëmive shoqërore.

- Me qëllim që të realizohen synimet perspektive të zhvillimit gjithëkombëtar, të ngrihet një bankë panshqiptare në Evropë ose në SHBA, që do të jetë në funksion të zhvillimit ekonomiko-shoqëror të tokave shqiptare, si brenda, ashtu edhe jashtë kufirit të shtetit amë.

- Kosova duhet të hartojë programin ekonomiko-shoqëror të zhvillimit nën kushtet e okupimit, si dhe mundësitë e zhvillimit perspektiv.

1 S.Uka, *Shpërngulja e shqiptarëve nga Serbia Jugore më 1877-1878 dhe vendosja e tyre në Rrafshin e Kosovës*, Prishtinë, 1991, f.21.

2 *Po aty*, f.89 - 95.

3 M.Piraku, *Shtypi dhe diplomacia serbe në periudhën e Aleancës Ballkanike (1912)*, në: "Flaka e Vëllazërimit", nr.4436, 23 dhjetor 1992.

4 M.Obradovic, *Agrarna reforma i kolonizacija na Kosovu (1918-1941)*, Instituti i Historisë së Kosovës, Prishtinë, 1981, f.27.

5 H.Bajrami, *Rrethanat shoqërore dhe politike në Kosovë më 1918-1941*, Instituti i Historisë së Kosovës, Prishtinë, 1981, f.154, 156, 158.

6 *Enti Krahinor (i Kosovës) i statistikës*. Personeli i punësuar në sektorin shoqëror, Buletinet prej vitit 1966 e deri më 1988.

7 Sipas regjistrimeve të popullsisë, popullatë serbe në Kosovë kishte sa vijon: më 1948-176 718, më 1961 - 227 016, më 1971 - 228 264 dhe më 1981-209 497 (*Vjetari statistikor i Kosovës 1985*, f.30). Atëherë si mund të jetë i saktë konstatimi i "akademikëve" serbë se në 20 vitet e fundit nga Kosova janë shpërngulur 200 mijë serbë kur nga të dhënat lartpërmendura shihet se në periudhën e pas Luftës së Dytë

Botërore në Kosovë asnjëherë nuk pati mbi 228 mijë serbë ?!

8 "Gazeta zyrtare e RSFJ", nr.8/90.

9 *Po aty*, nr.15/90.

10 *Univerzalna deklaracija o pravima coveka 1984*. Medjunarodni pakt grad-janskim i politickim pravima.f.9. Ky traktat është miratuar më 16 dhjetor 1966 dhe ka hyrë në fuqi më 3 janar 1976.

11 "Gazeta zyrtare e RSFJ", nr.79/91.

12 A.Fetahu, *Musat e përkohshme - akt i shkatërrimit të ndërmarrjeve ekonomike dhe të institucioneve shoqërore të Kosovës*, Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës (BSPK), Prishtinë, 1992, f.22.

13 "Gazeta zyrtare e RSFJ", nr.79/91.

14 A.Fetahu, *Musat e përkohshme...*, f.22.

15 Të dhënat janë marrë nga Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës - material i brendshëm. Në këtë material dëbimi i punëtorëve shqiptarë është dhënë edhe sipas lëmive dhe veprimtarive.

16 *Diskriminimi(nacional e social) i punëtorëve shqiptarë në Kosovë*, (dorëshkrim), Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës, Prishtinë, 1992, aneksi 18, 28.

17 Për këtë shiko materialin : *Upustvo o nacinu i postupku povezivanja putem kapitala drustvene privrede Kosova i Metohija sa privredom Republike Srbije i Fondom za razvoj*, Beograd, 23 tetor 1992.

18 "Gazeta zyrtare e RSFJ", nr.86/92.

19 *Po aty*, nr.6/93.

20 *Diskriminimi (nacional e social)...aneksi 23*.